

Blokowisko dużego miasta miejsцем inicjacyjnego kontaktu ze środkami odurzającymi

Ryszard Mysior, Tomasz Młynaryk

Wydział Nauk Społecznych, Małopolska Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Tarnowie

A b s t r a k t: W pierwszej części artykułu przywoływane są podstawowe pojęcia i przedstawione w ujęciu socjokulturowym determinanty wpływające na uzależnienie od alkoholu i innych substancji odurzających. W tej części zasygnalizowano również wpływ alkoholu i innych substancji odurzających na organizm młodego człowieka. W następnej części artykułu przedstawiono przyjętą metodykę prowadzonych badań oraz charakterystykę środowiska rodzinnego grupy badanej. W ostatniej, trzeciej części prezentowane są wyniki badań przeprowadzonych wśród młodzieży z miejskich blokowisk, wsparte badaniami prowadzonymi na szkolnych grupach uczniów.

Celem badań było poznanie skali spożywania przez młodych ludzi alkoholu i innych środków odurzających oraz przyczyn i okoliczności, w jakich dochodzi do odurzania się. Integralną częścią tego rozdziału są wprowadzone z badań wnioski.

S ł o w a k l u c z o w e: uzależnienie, model socjokulturowy, inicjacja alkoholowa

1. Wprowadzenie

W Polsce od kilkunastu lat można zaobserwować postępujące zjawisko spożywania alkoholu i środków psychoaktywnych. Niepokojące jest, że po środki skutkujące uzależnieniem sięgają coraz młodszy, nierzadko uczniowie starszych klas szkół podstawowych. Wśród przyczyn tego zjawiska eksperci wskazują zmiany społeczne i obyczajowe, którym towarzyszą poczucie niepewności i zagrożenia wyrażające się frustracją i stresem.

Zasadniczym celem podjętych badań było poznanie, w jakim stopniu spożywanie przez młodych ludzi alkoholu i innych środków odurzających jest zjawiskiem masowym oraz jakie są okoliczności, w których dochodzi do inicjacji. Sformułowane cele pomocnicze, jak: stosunek nieletnich do środków odurzających, częstotliwość i przyczyny ich spożywania czy świadomość konsekwencji pierwszego sięgnięcia po środki odurzające, powinny zapewnić ład metodologiczny w planowanych badaniach.

Badania przeprowadzono w latach 2013–2015 wśród uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych oraz wśród młodzieży spotykającej się w różnych miejscach na terenie blokowisk miejskich Tarnowa. W przypadku szkolnych grup uczniowskich badania prowadzono w wybranych szkołach gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych z zastosowaniem metody sondażu diagnostycznego, techniki ankietowania, na wyselekcjonowanej metodą losowego doboru systematycznego grupie 200 uczniów. W przypadku grup niezorganizowanych (liczących łącznie 50 osób) korzystano z techniki wywiadu i obserwacji ukrytych. Badanie prowadzono równocześnie na kilku miejskich osiedlach (blokowiskach) przez okres jednego roku. Wśród uczniów grup szkolnych i młodzieży z grup niesformalizowanych badania prowadzili studenci studiów pierwszego i drugiego stopnia kierunku pedagogika z Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie.

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie, w jaki sposób wśród nieletnich mieszkańców blokowisk na terenie dużego miasta dochodzi do inicjacyjnego kontaktu ze środkami odurzającymi, które po krótkim okresie spożywania mogą silnie uzależniać.

2. Zarys uzależnień w świetle literatury

2.1. Pojęcie uzależnienia

Termin „uzależnienie”, bliskoznaczny z terminami „nałóg” i „zależność”, mimo powszechnego używania i szerokiego zainteresowania badaczy nie jest jednoznacznie definiowany. Określenie to stosowane jest przede wszystkim, ale nie wyłącznie, do opisu zachowań związanych z używaniem (spożywaniem) substancji psychoaktywnych (Stutton, 2001, s. 699).

W powszechnym rozumieniu uzależnieniem określa się nawracające zaburzenia, które mogą obejmować procesy psychiczne, wegetatywne i somatyczne. Cechą podstawową uzależnienia jest kompulsywne poszukiwanie dostępu do czynnika uzależniającego oraz utrata kontroli nad zachowaniami popędowymi, czyli stanem aktywującym zachowanie jednostki, ukierunkowanym na zaspokojenie potrzeby. Stan uzależnienia kojarzony powszechnie ze spożywaniem środków odurzających może również przyjmować formę zwykłej codziennej aktywności w postaci np. jedzenia, pracy, zakupów, powtarzających się czynności bez ich racjonalnego wyjaśnienia.

Philip Robson uzależnienie definiuje jako formę uwięzienia w określonym schemacie myślenia, który polega na pragnieniu dokonania czegoś, co – jeżeli zostaje zaspokojone – eliminuje napięcie i negatywne odczucia. Pomimo osiągnięcia chwilowego stanu równowagi potrzeba pojawia się ponownie z silną determinacją jej zaspokojenia (Robson, 1977, s. 163). Oznacza to, że powstające uzależnienie działa według mechanizmu spirali: coraz częściej pojawia się potrzeba i wymaga ona coraz intensywniejszego zaspokojenia. Anna Dodziuk pisze, że człowiek uzależniony wciąż na nowo używa sztucznego sposobu uzyskania doznania – niezależnie od tego, czy

chodzi o senność, czy też wzmoczoną żywotność – które powinno być wynikiem harmonijnej równowagi panującej w całym jego życiu (Dodziuk, 2007, s. 61–62).

Problematyka uzależnień, mimo iż obejmuje cały wachlarz powodujących je przyczyn, najpowszechniej rozumiana jest jako uzależnienie od substancji odurzających, do których zalicza się przede wszystkim alkohol, narkotyki oraz nikotynę. Podstawowym wskaźnikiem świadczącym o uzależnieniu jest pojawienie się trwałej oraz nawracającej reakcji w postaci poszukiwania oraz przyjmowania kolejnych, zwiększających się porcji substancji. Jest to skutek zmian neuroadaptacyjnych zachodzących pod wpływem długotrwałego przyjmowania środka psychoaktywnego (Rabe-Jabłońska, 2004, s. 339–340).

2.2. Skala zjawiska uzależnień wśród dzieci i młodzieży

Dokładne określenie skali zjawiska uzależnień wśród dzieci i młodzieży jest niezmiernie trudne. Alkohol pije się wszędzie: w dużych miastach, w małych miejscowościach, a także na wsi. Istnieje społeczne przyzwolenie na spożywanie alkoholu i równocześnie społeczny ostracyzm w stosunku do osób uzależnionych. Paweł Skoczylas i Michał R. Żebrowski zauważają, że zmianie ulega wiek inicjacji alkoholowej i po alkohol sięgają osoby coraz młodsze. Ich zdaniem głównym determinantem takiego stanu rzeczy jest brak podstawowej kontroli ze strony rodziców, a także zanik więzi wewnątrzrodzinnych oraz dysfunkcyjność rodzin. „Dzieci, które nie znajdują w rodzinach zaspokojenia swoich podstawowych potrzeb, jak: poczucie bezpieczeństwa, afiliacji, więzi z bliskimi – często sięgają po alkohol. Panująca w rodzinie patologia pogłębia dodatkowo problem. Dzieci i młodzież z rodzin dysfunkcyjnych, narażone są często na bodźce, przekraczające możliwości ich mechanizmów przystosowawczych, w wyniku czego może utrwalić się u nich poczucie beznadziejności, bezradności, niska samoocena, etc.” (Skoczylas, Żebrowski, 2009, s. 271–272).

Na podstawie badań ankietowanych przeprowadzonych w 2011 roku w ramach Europejskiego Programu Badań Szkolnych na temat Alkohol i Innych Narkotyków – ESPAD wśród uczniów w wieku pomiędzy 15. a 16. rokiem życia oraz między 17. a 18. rokiem stwierdzono, że najbardziej rozpowszechnioną substancją odurzającą jest alkohol (EMCDDA, 2012). Uzyskane wyniki dowiodły między innymi, że alkohol spożywa ponad 95% uczniów starszych oraz ponad 87% młodszych. Badania wykazały ponadto, że największą popularnością wśród młodzieży cieszy się piwo, ale wzrastają również wskaźniki spożywania napojów wysokoprocentowych. Z przeprowadzonych badań wynika również, że spadkowi uległa częstość spożywania alkoholu, a także ilość alkoholu wypijanego jednorazowo. Niemniej, jak wskazują wyniki badań, aż 70% młodzieży starszej oraz 50% ich młodszych kolegów przyznało się do tego, że w ciągu ostatniego roku zdarzyło się im upić. Na podstawie uzyskanych danych zauważono, że alkohol jest środkiem coraz trudniej dostępnym, choć wskaźniki jego dostępności są nadal wysokie. Równocześnie badania ujawniły negatywne tendencje w spożywaniu innych substancji odurzających. Wśród młodych ludzi coraz większy odsetek chętnie eksperymentuje z takimi substancjami, jak: marihuana lub haszysz, amfetamina, LSD lub inne halucynogeny, kokaina, heroina, ekstazy, grzyby halucynogenne itp. Tendencję wzrostową w tym wypadku zanotowano zarówno wśród uczniów młodszych, jak i starszych (EMCDDA, 2012).

Janusz Sierosławski pisał, że o ile w 2007 roku nastąpił silny spadek odsetka eksperymentujących z przetworami konopi zarówno w młodszej grupie, jak i wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych, o tyle w 2011 roku w obu grupach nastąpił wzrost – i to do nieotowanego dotychczas poziomu (Sierosławski, 2011, s. 41).

Licznie prezentowane dane na temat skali występujących uzależnień wskazują, że polska młodzież wydaje się narażona na uzależnienie od nikotyny. Porównanie wyników badań z 2011 roku z danymi z lat 2003 i 2007 wykazało lekki wzrost odsetka uczniów, którzy mają doświadczenia z paleniem tytoniu (Sierosławski, 2011, s. 13–14).

2.3. Wpływ uzależnień na rozwój dzieci i młodzieży

Spożywanie substancji odurzających, a także podejmowanie innych zachowań prowadzących do rozwoju uzależnienia, wywiera negatywny wpływ na rozwój dzieci i młodzieży. Jak podkreślają Dorota Żołnierczuk-Kieliszek i współautorzy, w przypadku młodego, rozwijającego się organizmu nadużywanie alkoholu w krótkim czasie powoduje nieodwracalne zmiany w postaci różnego rodzaju uszkodzeń organicznych. Zaburzona zostaje również sfera psychiczna, gdzie dochodzi głównie do dysfunkcji pamięci i osłabienia krytycyzmu. Powstają konflikty w sferze interakcji społecznych (Żołnierczuk-Kieliszek i in., 2013, s. 162). Analogiczne spostrzeżenia wysuwają Joanna Sadowska-Mazuryk i współautorzy, którzy zauważają, że spożywanie alkoholu we wczesnym etapie rozwojowym niesie za sobą poważne, negatywne konsekwencje zarówno w aspekcie rozwoju fizycznego, jak i społecznego. Wśród efektów picia alkoholu przez dzieci i młodzież autorzy wyróżniają między innymi: problemy zdrowotne, konflikty z prawem, wypadki i urazy, podejmowanie zachowań ryzykownych w postaci wczesnej inicjacji seksualnej, a także problemy w nauce, czego konsekwencją może być przerwanie edukacji prowadzące do trudności w znalezieniu i utrzymaniu zatrudnienia, a tym samym brak możliwości utrzymania się, co z kolei może przyczynić się do wykolejenia (Sadowska-Mazuryk, Tomczuk-Ismer, Jakubczyk, Wojnar, 2013, s. 177).

Podobnie jak alkohol negatywny wpływ na rozwój i funkcjonowanie człowieka ma również zażywanie narkotyków, które są środkami psychoaktywnymi, co oznacza, że ingerują w psychikę jednostki i zmieniają ją. Zdaniem Philipa Robsona zażywanie narkotyków oraz uzależnienie od nich oddziałuje negatywnie na wiele aspektów codziennego funkcjonowania człowieka. Autor podkreśla między innymi, że wpływ tych środków na energię, koncentrację, nastrój i samopoczucie fizyczne niejednokrotnie przyczynia się do napięć i destrukcji rodziny, a także do konfrontacji i rozczarowań w szkole czy w miejscu pracy (Robson, 1997, s. 32). Analizując wpływ poszczególnych środków narkotycznych, Bohdan T. Woronowicz zauważył, że w każdym przypadku przyczyniają się one do wyniszczenia organizmu i spadku odporności. Osoby uzależnione od tych substancji mają tendencję do popadania w paranoje, wahań nastroju; obserwuje się u nich utratę masy ciała. Najbardziej zagrażające jest jednak przekonanie wśród młodzieży, iż sięganie po środki odurzające w sposób rekreacyjny, to znaczy dla poprawy samopoczucia, jest bezpieczne.

2.4. Sposoby zapobiegania uzależnieniom

Na wstępie analizy zagadnienia dotyczącego sposobów zapobiegania uzależnieniom wśród dzieci i młodzieży należy podkreślić, że – w przeważającej liczbie przypadków – przyczyn spożywania alkoholu, zażywania narkotyków czy innych substancji odurzających przez tę grupę społeczną należy upatrywać w zaburzonych relacjach wewnątrzrodzinnych. Nie otrzymując zrozumienia w domu rodzinnym, młodzież poszukuje go poza nim, wybierając często niewłaściwe grupy rówieśnicze. Badacze w tej kwestii są zgodni, że działania profilaktyczne powinny rozpocząć się od edukacji rodziców dotyczącej ich obowiązków oraz zadań wychowawczych. Joanna Szymańska podkreśla, że pierwszym i podstawowym ogniwem profilaktyki powinni być rodzice. Gdy dziecko powiela ich zachowania, stosując kary albo, próbując ustrzec przed podobnymi zachowaniami, dają przekaz: RÓB TO, CO CI MÓWIĘ, A NIE TO, CO JA ROBIĘ! Jednak dzieci postępują z reguły odwrotnie niż życzą sobie ich opiekunowie. Obserwują i kopią zachowania osób znaczących (Szymańska, 2012, s. 50). Autorka zauważa jednocześnie, że częstym problemem, w przypadku profilaktyki uzależnień realizowanej przez szkołę czy też inne instytucje, jest „torpedowanie” tych działań przez rodziców. Dokonują tego przede wszystkim opiekunowie, którzy sami przejawiają zachowania problemowe w postaci palenia papierosów czy spożywania alkoholu. Z tego względu konieczne jest zaznajamianie rodziców z podstawami programów profilaktycznych, realizowanych wśród dzieci i młodzieży, z ich celami, przekazywanymi wartościami oraz zamierzonymi efektami. Ze względu na to, że rodzice stanowią wzór do naśladowania przez dzieci, to właśnie oni powinni stanowić integralną część profilaktyki. Wzrost ich kompetencji przyczynia się bowiem do budowania właściwych relacji i nawiązywania więzi. Edukacja rodziców powinna obejmować taką tematykę, jak: potrzeby rozwojowe dzieci na określonym etapie rozwoju, ćwiczenie umiejętności komunikacyjnych, wprowadzanie i utrzymywanie zdrowej dyscypliny, stanowczość i konsekwencja w utrzymywaniu reguł, konieczność angażowania się w życie dziecka i jego aktywność, prowadzenie z dziećmi rozmów dotyczących potencjalnych zagrożeń itp.

3. Charakterystyka badanej grupy

W badaniu grup sformalizowanych (szkolnych) uczestniczyło 200 uczniów, w tym trzy czwarte (75%) badanych było uczniami gimnazjów w przedziale wiekowym od 13. do 16. roku życia. Pozostali uczęszczali do szkół ponadgimnazjalnych. W grupach szkolnych przeważały dziewczęta (53%), natomiast w grupie nieformalnej chłopcy (62%). W nieformalnej grupie największy odsetek stanowili młodzi ludzie w przedziale wiekowym pomiędzy 13. a 18. rokiem życia (88%), w tym co trzeci pomiędzy 13. a 15. rokiem życia. Młodszy stanowili najmniej liczną grupę (12%).

Wykształcenie rodziców młodzieży uczestniczącej w badaniu było znacznie zróżnicowane. W grupie uczniów szkoły gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej dwie trzecie matek (66%) miało wykształcenie średnie i wyższe, z przewagą wykształcenia wyższego. Odwrotnie wśród ojców: najlicniejsza grupa miała wykształcenie średnie zawodowe, mniejsza wyższe. Zdecydowanie gorzej byli wykształceni rodzice młodzieży grupy nieformalnej, w której co trzecia matka miała wykształcenie wyższe (34%) i co czwarta wykształcenie średnie (26%). Wśród ojców co piąty miał wykształcenie wyższe (22%) i co trzeci średnie

zawodowe (32%). Szczegółowa analiza wykształcenia rodziców potwierdziła równość poziomu wykształcenia rodziców w znacznej grupie rodzin (36%).

Analiza zawodów rodziców i sytuacji ekonomicznej rodzin wykazała znaczne zróżnicowanie. Szczególnie wyraźnie zarysowała się niekorzystna sytuacja ekonomiczna rodzin grupy nieformalnej młodzieży. W przypadku rodzin grupy szkolnej uczniów, zwłaszcza z wykształceniem wyższym, zadziałała już zasada spójności statusowej.

Porównanie obydwu grup według kryterium pozycji zawodowej i ekonomicznej rodziców wykazało, że dwie trzecie (66%) młodzieży z grupy nieformalnej pochodzi z rodzin o niższym statusie. Upoważnia to do wnioskowania, że w jednej trzeciej rodzin powinna występować dość wysoka kultura życia rodzinnego, ponieważ wyższe wykształcenie, szczególnie matek, oddziałuje edukacyjnie i kulturotwórczo na zachowania w rodzinie, a poprawne relacje w tych rodzinach powinny być standardem.

Młodzi ludzie uczestniczący w badaniu pochodzili z rodzin o zróżnicowanej sytuacji rodzinnej. Dwie trzecie uczniów i młodzieży (68%) pochodziło z rodzin pełnych, ale o różnej liczbie rodzeństwa. Analiza porównawcza pomiędzy rodzinami grupy szkolnej i grupy nieformalnej wykazała, że większy odsetek młodych ludzi z grupy nieformalnej pochodzi z rodzin zrekonstruowanych lub rozbitych. Komentarze młodzieży, częściej niż uczniów, wskazywały na dysfunkcjonalność rodzin.

Szczegółowa analiza udzielonych odpowiedzi uczniów grupy szkolnej uprawnia do wnioskowania, że uczniowie tej grupy mieszkający w blokowiskach mają inklinacje do spotkań w ramach nieformalnych grup osiedlowych. Ujmując problem jakościowo, według przyjętych kryteriów będą to uczniowie z rodzin niepełnych i zrekonstruowanych oraz o niższej pozycji zawodowej i ekonomicznej.

4. Postawy prezentowane przez młodzież wobec alkoholu oraz innych substancji uzależniających

4.1. Jakie młodzież ma nastawienie do substancji odurzających?

W każdym sklepie kolorowe butelki o różnej pojemności, szeroki bukiet smakowy i dość sympatycznie brzmiące nazwy różnych gatunków wódek i nalewek oraz – co najważniejsze – przystępna cena zachęcają młodego człowieka do kupna alkoholu. Młody alkoholik na spotkaniu z młodzieżą wspominał: „Najbardziej emocjonujący i stresogenny dla osoby niepełnoletniej był samodzielny zakup pierwszej butelki alkoholu, zresztą zakończony sukcesem. Wtedy została przekroczona psychologiczna bariera”.

Pierwszym zagadnieniem interesującym badacza było poznanie stosunku (odniesienia) młodych ludzi do alkoholu i innych środków odurzających. Swoje nastawienie mogli wyrazić przez zaznaczenie jednej z trzech odpowiedzi: pozytywny, negatywny, obojętny.

Uzyskane odpowiedzi wykazały, że znaczna grupa młodzieży osiedlowej przejawia pozytywny stosunek do alkoholu (42%). Pozostali deklarują wobec niego obojętność (44%) lub mają negatywne nastawienie (14%). Kontrolne pytanie o stosunek do poszczególnych gatunków alkoholi wykazało, że młodzież ma pozytywny stosunek do piwa (52%) i wódki (42%), innych gatunków alkoholi (40%) i wina (24%).

Większą czujność młodzież zachowuje w stosunku do narkotyków. Połowa (50%) przestrzega je negatywnie, ale co piąty (20%) ma pozytywny nastawienie, zwłaszcza do marihuany.

Nastawienie młodzieży do narkotyków twardych jest zdecydowanie negatywne (72%). W przeciwieństwie do narkotyków miękkich młodzież obawia się narkotyków twardych.

Szczegółowa analiza danych upoważnia do wnioskowania, że młodzież wartościuje napoje alkoholowe i narkotyki głównie według skutków działania i ich szkodliwości. Piwo czy też marihuanę uważa za środki bezpieczne, których można używać bez obawy uzależnienia, jeżeli kontroluje się dawkę i częstotliwość używania. Komentarze tej grupy wskazują na doświadczenia młodzieży z narkotykami miękkimi, np. z dość popularną marihuaną.

Młodzież odnosi się negatywnie do środków odurzających typu dopalacze (64%), podobnie jak do narkotyków twardych (75%). Negatywne odniesienie nie wynika z obawy szybkiego uzależnienia, ale z nieprzewidywalności skutków. Co trzeci młody człowiek (32%) ma pozytywny stosunek do narkotyków twardych i dopalaczy i uważa je za bezpieczne, jeżeli pochodzą z pewnego źródła.

Najpopularniejszym, powszechnie dostępnym i tolerowanym środkiem odurzającym jest akceptowana prawie przez dwie trzecie młodzieży (66%) nikotyna zawarta w papierosach. Pozostała grupa badanych ma do palenia papierosów stosunek zdecydowanie obojętny (18%) bądź negatywny (14%).

Dane dotyczące spożywania leków przeciwbólowych i nasennych w ilościach powodujących odurzenie potwierdziły, że dwie trzecie młodzieży (66%) odnosi się do nich obojętnie. Są w grupie osoby, które w ogóle nie tolerują tego rodzaju substancji i przejawiają wobec nich stosunek negatywny (14%). Pozostali (20%) mają do tych środków nastawienie pozytywne. Uważają, że są skuteczne w osiągnięciu stanu odurzenia i bezpieczne w spożywaniu. Problemem, jak wskazuje młodzież, jest ograniczony do nich dostęp.

Badania prowadzone na liczniejszej grupie uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych wskazują na ewolucję postaw uczniów w stosunku do środków odurzających związaną z latami nauki i wiekiem badanych. Młodszy gimnazjaliści w zdecydowanej większości (73%) dokonali dość radykalnej negatywnej oceny alkoholu i innych środków odurzających, w przeciwieństwie do swoich starszych kolegów ze szkół ponadgimnazjalnych. Zmiana nastawienia uwidoczniła się także w odniesieniu do środków odurzających. Zmniejszył się odsetek uczniów o nastawieniu obojętnym, natomiast wzrósł procent o nastawieniu pozytywnym w większym stopniu niż negatywnym.

Szczegółowa analiza danych umożliwiła sformułowanie wniosku, że im starsza młodzież, tym bardziej ma ona określony stosunek do papierosów, alkoholu, narkotyków miękkich i leków. Negatywny stosunek młodzieży do narkotyków twardych oraz dopalaczy utrzymuje się na tym samym poziomie.

Prezentowane dane wyrażające stosunek młodych ludzi do alkoholu i innych substancji odurzających mogą budzić zaniepokojenie z uwagi na niski wskaźnik negatywnego i obojętnego odniesienia do papierosów, alkoholu, narkotyków miękkich i leków. Pozytywne nastawienie lub warunkowa obojętność może świadczyć o braku psychologicznej bariery powstrzymującej przed sięgnięciem po raz pierwszy po te substancje. Oznaczać może także przejmowanie przez młodzież kulturowego stereotypu opartego na wartościowaniu substancji uzależniających według kryterium mniejszej szkodliwości i społecznej przyzwolenia.

4.2. Jaka jest skala spożywania alkoholu przez młodzież?

Analiza danych o spożyciu alkoholu przez młodzież wykazała niespójność z deklaracjami odniesienia się (nastawienia) do tych substancji. Co czwarty młody człowiek (24%) zadeklarował, że nigdy nie pił alkoholu i równocześnie starał się unikać towarzystwa osób spożywających alkohol (20%). Pozostali nie potwierdzili niespożywania alkoholu (70%) i unikania przebywania w towarzystwie osób pijących (70%). Mimo że młodzieży nie imponują rówieśnicy pijący alkohol (70%), to jednak połowa badanej grupy (52%) lubi przebywać w towarzystwie osób pijących. Równocześnie prawie dwie trzecie młodzieży (64%) przyznało, że lubi alkohol (62%) i traktuje go jako substancję pomagającą się rozluźnić (64%), pozwalającą lepiej się bawić (62%) i nawiązywać kontakty interpersonalne (54%). Połowa młodzieży (52%) potwierdziła, że podczas spotkań koleżeńskich spożywała alkohol i to w dużych ilościach. Oznacza to, że młodzież generalnie nie stroni od alkoholu i kultywuje tradycję spożywania tego rodzaju napojów przy nadarzających się okazjach w przekonaniu, że spożywanie alkoholu nie jest szkodliwe dla zdrowia i jest bezpieczne, jeżeli spożycie się kontroluje.

Analogiczne badania prowadzone na liczniejszej grupie uczniów gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych potwierdziły prezentowane postawy młodzieży grupy nieformalnej (osiedlowej). Wśród uczniów wyraźnie zarysowuje się grupa osób o identycznym nastawieniu do alkoholu. Średnio tylko co czwarty uczeń (24%) prezentuje negatywną postawę do spożywania alkoholu, konsekwentnie unika jego spożywania i przebywania w towarzystwie osób pijących. Pozostali uczniowie w różnym stopniu, najczęściej w zależności od wzorca rodzinnego (48%), przejmują kulturę spożywania alkoholu.

4.3. Jaka jest skala przyjmowania narkotyków przez młodzież?

Odpowiedzi młodzieży potwierdziły konsekwentną postawę w odniesieniu do narkotyków. Dwie trzecie młodzieży stroni od narkotyków miękkich (66%) i nigdy ich nie zażywało (62%). Odwrotnie niż w przypadku alkoholu młodzież uważa, że narkotyki nie są środkiem relaksującym (66%), nie ułatwiają nawiązywania kontaktów (76%), nie pomagają w zapominaniu o codziennych problemach (72%). Większość młodzieży przyznała, również odwrotnie niż w przypadku alkoholu, że nie lubi przebywać w towarzystwie osób zażywających narkotyki (76%). Nie imponują im także rówieśnicy pod wpływem narkotyków (86%). Jeden z badanych wyjaśnił: „koledzy pod wpływem alkoholu są przewidywalni, czasem dowcipni, czasem śmieszni, w przeciwieństwie do tych agresywnych pod wpływem narkotyków”. Szczegółowa analiza porównawcza postaw gimnazjalistów i młodzieży grupy nieformalnej w stosunku do alkoholu i narkotyków wykazała dużą zbieżność.

4.4. Czy palenie papierosów jest już normą wśród młodzieży?

Młodzież sięga po papierosy, mimo że ma świadomość ich negatywnego wpływu na zdrowie (86%). W przeciwieństwie do narkotyków prawie połowa młodzieży lubi i pali papierosy (52%). W ocenie młodzieży palenie papierosów jest w modzie (60%), pozwala poczuć się bardziej dorosłym (62%), pozwala się zrelaksować (56%) i rozładować stres

(52%). Z drugiej strony uczniowie przyznają, że paleniem papierosów mogą co najwyżej zaimponować młodszym kolegom.

4.5. Jak często młodzież sięga po alkohol i inne środki odurzające?

Odniesienie do alkoholu i innych środków odurzających oraz fakt spożywania tych substancji tworzy niepełny obraz, ponieważ młodzież niejednokrotnie podaje sprzeczne bądź niepełne informacje. Kształtujący się obraz został zweryfikowany przez pytanie kontrolne o częstość spożywania tych substancji.

Jedna trzecia młodzieży pali papierosy codziennie (34%), a co szósty młody człowiek kilka razy w tygodniu (16%). Prezentowane dane korespondują z wcześniejszymi i potwierdzają, że połowa badanej młodzieży regularnie pali papierosy. Wśród tej grupy są osoby, które inicjację nikotynową przeszły w szkole podstawowej (25%).

Odwołując się do badań liczniejszej grupy gimnazjalistów, można wnioskować, że statystycznie w każdej klasie szkolnej regularnie pali papierosy co najmniej jedna trzecia uczniów. Liczba ta wzrasta do połowy uczniów w klasie, jeśli w grupie palących zostaną uwzględnieni także ci, którzy sięgają po papierosy kilka razy w tygodniu. Na podstawie komentarzy uczniów można wnioskować, że deklarujący się jako regularni palacze to osoby silnie uzależnione od nikotyny. Uczniowie klas starszych szkoły gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej nie ukrywają, że palą papierosy na każdej przerwie międzylekcyjnej. Starsi uczniowie szkoły ponadgimnazjalnej nieoficjalnie przyznają, że im wyższy etap edukacji, tym większa tolerancja ze strony szkoły. Interesujący jest komentarz jednego z uczniów: „nie ma oficjalnego przyzwolenia, ale nieoficjalnie toleruje się palenie papierosów w miejscach dyskretnych”.

Obok nikotyny młodzież kilka razy w tygodniu spożywa piwo (26%), rzadziej wódkę (6%), wino (4%), a także marihuanę (6%) oraz dopalacze (4%). Wśród środków farmakologicznych najpopularniejsze są leki przeciwbólowe (16%).

Zaskakująca jest zgodność odpowiedzi młodzieży na powtórzone pytanie, dlaczego sięga po środki odurzające, skoro ani paleniem papierosów, ani spożywaniem alkoholu nie jest w stanie zaimponować młodszemu kolegom, a takie zachowania mogą być przyczyną problemów rodzinnych i szkolnych. Młodzi ludzie przyznali, że palenie papierosów i spożywanie alkoholu (głównie piwa) jest spoiwem cementującym grupę (72%), a z perspektywy jednostki zapobiega wykluczeniu z tej społeczności (84%).

4.6. Jakie młodzież preferuje środki odurzające?

W celu poznania preferencji młodzieży zapytano badanych o jakościowy wybór alkoholu i innych substancji odurzających w okresie nie dłuższym niż jeden miesiąc przed datą badania. Założono, że wybory wynikające z przyzwyczajęń smakowych i możliwości finansowych są utrwalone i powtarzalne.

Odpowiedzi młodzieży potwierdziły wcześniejsze dane, że najbardziej preferowane są: piwo (68%), papierosy (60%), leki przeciwbólowe (40%), dopalacze (24%), wódka (24%), wino (20%) oraz marihuana (20%). Analiza statystyczna udzielanych odpowiedzi potwierdziła, że młodzież częściej sięga po piwo niż po inne środki odurzające. Młodzież po prostu działa racjonalnie i korzysta z tego, co jest łatwo dostępne i tanie.

4.7. W jakich okolicznościach młodzież najczęściej sięga po środki odurzające?

Nieletni mieszkańcy osiedli spożywają alkohol najczęściej podczas spotkań koleżeńskich (72%) na podwórku (58%) lub w pubie (53%). O ile katalogi miejsc spożywania narkotyków i alkoholu są zbieżne, o tyle w przypadku papierosów trudno wskazać miejsca, gdzie młodzież nie pali. W katalogu tym wysoką pozycję zajmuje szkoła (62%) i podwórko osiedlowe (58%).

Niebezpiecznym okresem dla młodzieży są wakacje. O ile w ciągu roku szkolnego młodzież najczęściej spożywa alkohol i narkotyki w weekendy, o tyle w okresie dłuższych ferii i wakacji zanika ograniczenie związane z obowiązkiem szkolnym. Młodzi ludzie przyznają, że w tym czasie częściej i w większych ilościach spożywają alkohol (46%), częściej też sięgają po narkotyki (18%) i zażywają środki farmakologiczne o działaniu odurzającym (12%).

5. Inicjacyjny kontakt z alkoholem i środkami odurzającymi wśród młodzieży

Inicjacja to zapoczątkowanie lub rozpoczęcie czegoś. Dorastająca młodzież, a nierzadko już starsze dzieci, mniej lub bardziej świadomie inicjują różne zachowania ryzykowne, jak: palenie tytoniu, picie napojów alkoholowych, zażywanie narkotyków i leków psychoaktywnych, których skutkiem jest bezpośrednio lub pośrednio pogorszenie stanu zdrowia i szkody społeczne.

5.1. W jakich okolicznościach dochodzi do inicjacyjnego kontaktu ze środkami odurzającymi?

Wywiady prowadzone z młodzieżą w różnych przedziałach wiekowych potwierdziły wielość funkcjonujących na terenie dużych osiedli nieformalnych grup młodzieżowych o różnej liczebności. Na podstawie obserwacji można zauważyć, że spoiwem grupy są relacje koleżeńskie pomiędzy najstarszą młodzieżą. W grupach tych nie obowiązuje hierarchiczność, jednak przestrzegana jest zasada starszeństwa. Zwyczajowo młodszy podporządkowują się starszemu, jeżeli chcą funkcjonować w wybranym kręgu. Celem wieczornych spotkań starszej młodzieży są najczęściej „luźne” koleżeńskie rozmowy. W czasie tych spotkań pali się papierosy, pije piwo, czasem wódkę, rzadko spożywa się narkotyki. W spotkaniach tych rolę statystów pełnią młodszy, jeżeli zostali dopuszczeni do towarzystwa.

Na pytanie o okoliczności inicjacji nikotynowej zdecydowana grupa młodzieży (90%) zaprzecza, jakoby nastąpiła ona w towarzystwie starszych roczników grupy blokowej. Zazwyczaj pierwszy papieros został wypalony w grupie rówieśników szkolnych, w drodze powrotnej ze szkoły. Niemniej młodzież przyznaje, że spotkania grupy blokowej sprzyjały pogłębianiu się nałogu, ale też zaznacza, iż nikt ich nie namawiał do palenia papierosów. Z opinii badanych wynika, że „to wychodziło tak spontanicznie, jak wszyscy palili papierosy, to też wypadło”.

Młodzi ludzie pytani, w jakich okolicznościach doszło do inicjacji alkoholowej, wskazywali najczęściej spotkania koleżeńskie, prywatki w gronie szkolnych kolegów (25%), wycieczki szkolne (25%), mieszkanie rodziców (25%) i skwer na osiedlu (25%). Pierwszym alkoholem, spożywanym najczęściej na próbę, było piwo, wódka i drinki. Jeden z uczestników tych spotkań relacjonował: „W okresie wakacyjnym grupa spotykała się prawie codziennie. Normą było spożywanie piwa, ale nierzadko pojawiała się również wódka. Do grupy należało się wkupić, dotyczyło to zwłaszcza młodszych. Aby uniknąć kłopotów, alkohol zakupywał jeden ze starszych kolegów, najlepiej pełnoletni. Sporadycznie pojawiały się dragi”.

Według relacji młodzieży do inicjacji narkotykowej dochodziło najczęściej na imprezach domowych w zamkniętym gronie rówieśników (40%). Uczeń z grupy szkolnej relacjonował imprezę towarzyską następująco: „Raz w miesiącu organizowana była spontaniczna impreza towarzyska, aby się wyluzować. Każdy przynosił, co mógł. Najwięcej było piwa i wódki. Pojawiały się też narkotyki (marihuana) i dopalacze oraz środki farmakologiczne przyniesione według indywidualnych potrzeb. Nigdy nie było narkotyków twardych. Najwięcej osób piło piwo zmieszane z wódką. Niektórzy wzmacniali alkohol środkami farmakologicznymi, inni jeszcze przepalali dragami”.

5.2. Jak często młodzież wprowadza się w stan odurzenia?

Styl konsumpcji alkoholu wśród młodzieży jest zróżnicowany i w dużym stopniu zależny od kultury środowiska rodzinnego. Młodzież najczęściej deklaruje kulturalny styl konsumpcji polegający na kontroli ilości wypitego alkoholu. Szczegółowa analiza wykazała jednak w wielu wypadkach sprzeczność deklaracji ze stanem faktycznym. Nieznacznie więcej niż jedna trzecia młodzieży zaprzeczyła, aby zdarzyło się im spożywać alkohol lub zażywać narkotyki w ilości powodującej utratę świadomości (36%). W pytaniu kontrolnym co czwarty młody człowiek (24%) przyznał, że takie przypadki zdarzały się, ale rzadko. Równoliczna grupa nie kryła, że stan utraty świadomości zdarzał się dość często. Tylko jedna z ankietowanych osób przyznała, że każdorazowo wzmacniała działanie alkoholu innymi substancjami odurzającymi i robiła to, aż do utraty świadomości. Szczegółowa analiza odpowiedzi uczniów prowadzi jednak do wniosku, że takich osób było więcej (16%).

Badania prowadzone na liczniejszej grupie gimnazjalistów i uczniów szkół ponadgimnazjalnych potwierdziły prezentowane sytuacje. Celem spożywania alkoholu dla określonej grupy młodzieży (16%) było wprowadzanie się w euforyczny stan odurzenia, który łatwiej było osiągnąć, mieszając alkohol z innymi substancjami psychoaktywnymi. Oznacza to, że znaczna grupa uczniów podejmuje niebezpieczne dla zdrowia eksperymenty, które mogą się zakończyć uzależnieniem krzyżowym.

5.3. Jakie są przyczyny spożywania alkoholu i innych środków odurzających przez młodzież?

Młodzież, przebywając w liczniejszym towarzystwie, ma problemy z nawiązaniem bezpośredniej komunikacji werbalnej, traci poczucie pewności w kontaktach z innymi osobami, nie umie nawiązać pozytywnych relacji z nimi. Obserwując bezpośrednie spotkania młodzieży, można zauważyć cechy analfabetyzmu towarzyskiego. Alkohol, w ocenie mło-

dzieży, likwiduje, a przynajmniej ogranicza bariery funkcjonowania w grupie towarzyskiej (58%). Mniejsza grupa młodzieży spożywa alkohol z ciekawości (32%) i z nudów (30%) oraz bez powodu (20%). W przypadku narkotyków wysokie miejsce w katalogu przyczyn zajmuje potrzeba zaimponowania rówieśnikom (14%). W ocenie młodzieży najpopularniejszym i najskuteczniejszym środkiem w przełamywaniu barier są papierosy. Papierosy palone są przede wszystkim w celu podtrzymania kontaktów towarzyskich (48%), bez powodu (32%), z nudów (30%), a także w celu odreagowania różnorodnych problemów domowych (28%), szkolnych (24%) lub rówieśniczych (24%).

Katalog przyczyn spożywania alkoholu i narkotyków miękkich oraz palenia papierosów przez młodzież grupy nieformalnej jest zbieżny z przyczynami podawanymi przez uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych. Podstawową przyczyną jest nuda wynikająca z braku zainteresowań i obowiązków pozaszkolnych. Prawie dwie trzecie uczniów nie ma pomysłu, jak zagospodarować czas pozaszkolny, dlatego spędzają go w towarzystwie kolegów, przyjmując ich styl spędzania czasu (64%). Rozmawiają z kolegami o nieistotnych problemach, paląc papierosy i popijając piwo. Jak sami przyznają, odwzorowują domowy styl spędzania czasu przez niektórych rodziców (36%).

5.4. Jaki jest stosunek młodzieży do uzależnionych kolegów?

Badania przeprowadzone wśród uczniów liceum ogólnokształcącego wykazały, że prawie połowa uczniów (44%) zauważyła u swoich kolegów oznaki nadużywania alkoholu i substancji odurzających. Oznacza to, że uczniowie potrafią odczytać symptomy i mają świadomość konsekwencji nadużywania tych środków. Licealiści preferują alkohol (71%), następnie narkotyki (34%) i dopalacze (31%). Nieznacznie więcej niż połowa (56%) uczniów deklaruowała pozytywne nastawienie do kolegów spożywających alkohol lub substancje odurzające, ale bliższy kontakt podtrzymywał tylko co trzeci (36%). Niewielka grupa uczniów (11%) z uwagi na własne bezpieczeństwo zdecydowanie ograniczyła kontakty z kolegami nadużywającymi alkoholu lub innych substancji odurzających. Podobną postawę jak uczniowie przyjmują uczy. W ocenie uczniów nauczyciele zauważali symptomy nadużywania środków odurzających, ale tylko co piąty reagował (22%). Szkoła, pomimo podejmowanych działań profilaktycznych, w przypadku konkretnego ucznia nie potrafiła udzielić skutecznego wsparcia (39%).

6. Wnioski

Zasadniczym celem podjętych badań było poznanie rozmiarów spożywania przez młodych ludzi alkoholu i innych środków odurzających oraz przyczyn i okoliczności, w jakich następuje odurzenie się.

Wyniki badań młodzieży z podwórkowej grupy nieformalnej i uczniów na różnych szczeblach kształcenia, poddane analizie ilościowej i jakościowej, umożliwiły sformułowanie następujących wniosków:

1. Stosunek nieletnich mieszkańców blokowisk oraz uczniów do alkoholu i innych środków odurzających ewoluuje wraz z wiekiem, zwłaszcza w grupie o nastawieniu obojętnym. Im wyższy szczebel edukacji, tym czytelniejszy jest podział na uczniów o pozytywnym i negatywnym nastawieniu do alkoholu i innych substancji odurzających.

2. Najpopularniejszą wśród uczniów i najczęściej spożywaną używką są papierosy, następnie piwo i alkohol, narkotyki miękkie i dopalacze oraz leki przeciwbólowe. Zdecydowanie negatywne odniesienie mają młodzi ludzie do narkotyków twardych. Mimo świadomości szkodliwego wpływu tych substancji na ich stan zdrowia i prawdopodobieństwa uzależnienia uważa, że umiejętne eksperymentowanie z alkoholem i innymi środkami odurzającymi nie będzie miało negatywnych skutków.
3. Alkohol i inne środki odurzające są spożywane przez młodych ludzi, ponieważ te substancje pozwalają im się rozluźnić i zapomnieć o codziennych problemach. Codzienną używką dla największej grupy są papierosy i piwo, po które młodzież sięga kilka razy w tygodniu.
4. Młodzi ludzie przechodzą inicjację nikotynową i alkoholową najczęściej wśród rówieśników szkolnych podczas spotkań i imprez koleżeńskich, częściej podczas wakacji niż w roku szkolnym. Spotkania młodzieży w grupach nieformalnych na podwórkach osiedlowych są istotnym elementem procesu uzależnienia, zwłaszcza od nikotyny i alkoholu.
5. Młodzież sięga po alkohol i inne środki odurzające w celu dotrzymania towarzystwa znajomym, z ciekawości, z nudów, ale też bez powodu. Problem spożywania alkoholu oraz środków odurzających przez uczniów ma podłoże między innymi w kulturze życia rodzinnego.

Bibliografia

- Dodziuk, A. (2007). Miłość i nałóg. W: A. Dodziuk, R. Kapler (red.). *Nałogowy człowiek*. Warszawa: IPZ PTP.
- EMCDDA. (2012). *Streszczenie: raport ESPAD z 2011 r.: używanie substancji przez uczniów w 36 europejskich krajach* [online, dostęp: 2015-04-14]. Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii [European European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction – EMCDDA]. Luksemburg: Urząd Publikacji Unii Europejskiej. Pobrane z: <http://www.parpa.pl/images/file/TD3012613PLC.pdf>.
- Młynaryk, T. (2015). *Alkoholizm i inne uzależnienia wśród nieletnich w miejskim blokowisku dużego miasta na przykładzie miasta Tarnowa*. Niepublikowana praca magisterska. Promotor: dr Ryszard Mysior. Tarnów: Małopolska Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Tarnowie.
- Rabe-Jabłońska, J. (2004). Uzależnienie od alkoholu i substancji psychoaktywnych. W: I. Namysłowska (red.). *Psychiatria dzieci i młodzieży*. Warszawa: Wydawnictwo Lekarskie PZWL.
- Robson, P. (1997). *Narkotyki*. Kraków: Wydawnictwo Medycyna Praktyczna.
- Sadowska-Mazuryk, J., Tomczuk-Ismer, A., Jakubczyk A., Wojnar M. (2013). Picie alkoholu przez młodzież w kontekście okresu dojrzewania. *Alkoholizm i Narkomania*, 26(2).
- Sierosławski, J. (2011). *Używanie alkoholu i narkotyków przez młodzież szkolną. Raport z ogólnopolskich badań ankietowanych zrealizowanych w 2011 r.* [online, dostęp: 2015-04-14]. Warszawa: Instytut Psychiatrii i Neurologii. Dostępny w Internecie: <http://www.cinn.gov.pl/portal?id=166545>.
- Skoczylas, P., Żebrowski, M.R. (2009). Ocena stopnia zagrożenia alkoholizmem wśród dzieci i młodzieży ze środowisk wielkomiejskich dotkniętych patologiami społecznymi. *Problemy Higieny i Epidemiologii*, 90(2).
- Sutton, S. (2001). Uzależnienie. W: A.S.R. Manstead, M. Hewstone, S.T. Fiske, M.A. Hogg, H.T. Reis, G.R. Semin (red.). *Encyklopedia Blackwella. Psychologia społeczna*. Warszawa: Jacek Santorski Wydawnictwo.

- Szymańska, J. (2012). *Programy profilaktyczne. Podstawy profesjonalnej psychoprofilaktyki*. Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.
- Woronowicz, B.T. (2009). *Uzależnienia: geneza, terapia, powrót do zdrowia*. Poznań: Media Rodzina; Warszawa: Wydawnictwo Edukacyjne Parpamedia.
- Zajac, A. (2015). *Uzależnienie od alkoholu i innych substancji odurzających wśród młodzieży tarnowskich szkół licealnych*. Niepublikowana praca magisterska. Promotor: dr Ryszard Mysior. Tarnów: Małopolska Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Tarnowie.
- Żołnierczuk-Kieliszek D. i in. (2013). Zachowania zdrowotne związane ze spożyciem alkoholu i wiedza młodzieży gimnazjalnej na temat skutków nadużywania alkoholu. *Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu*, 19(2).

Block of flats housing estate in a large city as a place of alcohol and drug consumption initiation

A b s t r a c t: The first part of the article addresses vocabulary, definitions, and presents sociocultural dominants that influence both alcohol and drug addictions. The author addresses the characteristics and types of alcohol and drug addiction. In the second part of the article the author presents the methodology adopted for conducting studies, and describes the characteristics of the studied group's family environment. The third part addresses the results of studies conducted among young people living in apartment housing in a big city. The current study was aimed at finding the level of alcohol and drug consumption among young people. It also focused on identifying the reasons and circumstances of drug use. Conclusions drawn from the results of the study are an integral part of this chapter.

Key words: addiction, sociocultural model, alcohol initiation
